

Schõn Mária

A hajósi
sváb emberek
imádságos élete

Das religiöse Leben
der Schwaben von
Hajosch

BUDAPEST, 2025

Kiadja:
MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA
MUNKAKÖZÖSSÉG (METEM) Budapest
HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY
www.heh.hu

Felelős kiadó:
Várszegi Asztrik

Kiadói szerkesztő
Zombori István

A kötetet támogatta:

Bács-Kiskun Vármegyei Német Önkormányzat
Hajósi Német Nemzetiségi Önkormányzat
Hajóson Élő Német Nemzetiségi Kisebbségért és Hajós Városért Alapítvány
Várhelyi Enikő tanár

A német nyelvű énekek, imák és idézetek, úgyszintén a hajósi Mária-szobor történetéről készített 1749-es érseki jegyzőkönyvnek, a Hermann Egyed által latinról német nyelvre fordított szöveg fordítását Schön Mária végezte. Ritkán az internetes vagy az imakönyvekben lévő magyar fordítást használtam fel, de ezt minden esetben jeleztem.

Címlapterv:
Várhelyi Enikő

ISBN 978-615-5826-44-3

Nyomdai előkészítés:
Sigillum 2000 Bt., Szeged
Nyomdai munkák:
EFO Nyomda
www.efonyomda.hu

TARTALOM

Dedicatio	9
Bevezetés – [Vorwort]	11
300 év Hajós népének vallásos életében – [300 Jahre religiöses Leben in Hajosch]	18
Keresztény eszmekör a hajósi németek imáiban – [Der christliche Ideenkreis in den Gebeten des Hajoscher Deutschtums] ...	25
A Szentháromság imádása – [Die Haeilig Draifaltigkacit]	25
A Mennyei Atya imádása – [Gibeattr zum Gott Vattr]	29
A második isteni személy Jézus – [Die Anbetung von Jesus]	38
A Harmadik Istene személy a Szentlélek – [Vam Haeilaga Geist]	54
A szent angyalok – [Die Haeiligi Engl]	56
Gyermekimák – [Kendrgibeattla]	57
Imák a tizenégy és a tizenhat angyalhoz – [Gibeattr zu die Engala]	70
A szentek közössége – a mennyei és a földi egyház közössége – [Gemeinschaft der Heiligen]	80
A kegyelemmel teljes Szűzanya – Die Mutter Gottes voll der Gnade	82
Az Istenanya nevei a hajósi nyelvben – [Dr Muatrgottis iahri Nāma en Hajosch] ..	82
Mária imádsága: az Üdvözlégy – [Der Mutter Gottes Gebet: Das Ave Maria]	84
A Bussen-hegyi Szűzanya-szobor története az óhajában és útja Magyarországra – [Geschichte der Bussen-Madonna und ihr Weg nach Ungarn]	85
A legnagyobb Mária-ünnepek az esztendő rendjében – [Dr Maria iahri greschti Faiteg em Jahr – Die größten Marienfeste im Jahreslauf]	114
Gyertyaszentelő Boldogasszony (február 2.) – [Liachtmeass / Maria Liachtmeass] ..	114
Gyümölcsoltó Boldogasszony (március 25.) – [Maria Brand / Maria Brand em Boda – Mariä Verkündigung]	119
Sarlós Boldogasszony (július 2.) – [Maria Hueimsuachungstag] – (Mária látogatása Erzsébetnél)	121
Nagyboldogasszony (augusztus 15.) – [Dr Groß Frauatag / Maria Hemmlfahrt – Mariä Aufnahme]	127
Kisboldogasszony (szeptember 8.) – [Dr Klei Frauatag – Mariä Geburt]	132
Mária-imádságok – [Mariengebete]	133

Szűz Mária édesanyja, Szent Anna a hajósi néphagyományban – [Muattr Anna, dr Muattrgottis iahra Muattr]	163
Szűz Mária édesapja, Szent Joachim a hajósi néphagyományban – [Dr haeilig Joachim, dr Muattrgottis iahran Vattr]	168
Az imádkozás fő helyszíne – A hajósi Szent Imre templom és története – [Hauptorte zum Beten – Die Sankt Emmerich Kirche]	170
Az imádkozás további helyszínei – [Weitere Orte zum Beten]	186
Az imádkozás és az imák formái – [Beten und Gattungen der Gebete]	204
Imádkozások a hét napjain – [Beten an den einzelnen Tagen der Woche]	212
Vasárnapi ima – [Sanntiggibeatt – Sonntagsgebet]	213
Imádkozás a mindennapok rendjében és alkalmain – [Alltägliche Gelegenheiten zum Beten]	221
A felnőttek reggeli, déli és esti imái – [Gibeattr faar die Erwachsine]	233
Az imádkozás kitüntetett alkalmai – [Beten zu besonderen Gelegenheiten]	251
Imák katasztrófák idején – [Beten bei Katastrophen]	278
Imák betegségek idején – [S Beatta en die Krankada]	285
Imák háborúk idején – [S Beatta en dr Kriagszait]	306
A karácsonyi ünnepkör [Weihnachtszait – Weihnachtsfestkreis]	315
Az adventi időszak – [D Adventszait]	315
Karácsony első napja, a „szent nap” (december 25.) – [Dr escht Chrischkendlatag, „dr haeilig Tag”]	334
Húsvéti ünnepkör [Oschtrazait – Osterfestkreis]	340
A nagybőjti időszak – [Faschtazait]	340
A nagyhét – [Karwoch]	349
Húsvétvasárnap – [Oschtrasannteg]	385
Húsvéthétfő – [Oschtramiteg – Ostermontag]	389
Imák az esztendő liturgikus rendjében [Bräuche im liturgischen Jahr]	392
Január jeles napjai	395
Február jeles napjai	406
Március jeles napjai	410

Április jeles napjai	413
Május ünnepei – [D Faitig em Macia – Feiertage im Mai]	415
Június jeles napjai	429
Július jeles napjai	443
Augusztus jeles napjai	447
Szeptember jeles napjai	453
Október jeles napjai – [Rosenkranzmonat]	456
November jeles napjai	459
December jeles napjai	467
A búcsújárások – [Wallfahrta – Wallfahren]	478
A hajósi templom mint zarándokhely – [Der Wallfahrtsort Hajosch] A hajósi szentbúcsú – [S Fescht en Hajosch – Das Hochfest der Gottesmutter Maria]	478
A hajósi hívek búcsújárásai – [Die Hajoschr iahri Wallfahrta]	491
Zarándoklat Vodicára (Máriakönnye) – [Wallfahrt zum Bräannile]	499
Zarándoklat Máriagyűdre – [Wallfahrt uf Marjud (Máriagyűd)]	511
Búcsújárás a sükösi szent Anna-búcsúba – [Wallfahrt en d Annakapella in Sükösd (Tschickisch)]	518
Búcsújárás a bajai Rókus-búcsúra – [Rochani (Rochus) Wallfahrt en Baaj]	525
A Jézus Szíve-búcsú Kalocsán – [Wallfahrt zum Herz-Jesu-Fescht en Kalocsa] ..	528
Búcsú Petőfiszállás-Pálösszentkúton – [Wallfahrt uf Petőfiszállás-Pálösszentkút] ..	531
A Magyar Zarándokút – [Dr Maria Wallfahrtsweag en Angrland]	532
Külföldi zarándokutak – [Wallfahrta ens Ausland]	533
Összefoglalás a zarándokénekekről és zarándokimákról – [Liadr and Gibeattr uf die Wallfahrta – Zusammenfassung]	547
Vallásos emberek csodás és misztikus élményei [Mystische Erlebnisse von Gläubigen]	557
Szent számok egy hajósi énekben – [Haeiligi Zahla em a Hajoschr Liad]	562
Katolikus egyházi élet Hajóson az utóbbi évezredekben [Das katholische Leben der letzten Jahrzehnte in Hajosch]	567
Záróének – [Schlusslied]	571
Függelék [Anhang]	574
Az imádkozás szokáskörének kifejezései a hajósi sváb nyelvjárásban – [Weatr zum Beatta – Ausdrücke zum Beten in der Mundart von Hajosch] ..	574

Problémás hajósi szavak a valláskönyvben – [Problematische Hajoscher Wörter im Buch]	578
Irodalom – [Literatur].....	583
Ponyvanyomtatványok, szentlevelek Hajóson [In Hajosch Gesammelte Religiöse Flugblätter].....	587
Köszönetmondás adatközlőinknek, segítőinknek [Danksagung]	596
Fényképek – [Aneambiltla – Fotos].....	600

DEDICATIO

Ajánlás egy közösség vallási életét bemutató monográfia elé

Schön Mária *A hajósi sváb emberek imádságos élete* című monográfiájával nemcsak a magyar népi vallás- és néprajztudományt gyarapította, hanem örök emléket állított szülőfalujának és annak a sváb közösségnek, ahonnan ő is származott.

Schön Mária nemcsak alkotója e kötetnek, hanem forrása is, aki nemcsak örökölte szüleitől a vallási kultúrát, de maga is éli mind a mai napig, s most e monográfiával továbbadja, meg is osztja a tudományos világgal és a téma iránt érdeklődőkkel egyaránt. Ez a készítés az ő pedagógus hivatásából forrsozik. Aktív életében tanárként ezt tette tanítványaival, átadva szívvel-lélekkel azt a tudást, amelyet megszerzett. Tanítványai máig emlegetik alapos és következetes németóráit, élményszámba menő magyaróráit. Mivel a tudásátadás az élethivatása, aktív tanári munkájának befejezése után életét a hajósi sváb közösség történetének, vallási életének feldolgozására fordította. Jelen monográfia négy évtizedes gyűjtőmunkájának eredményeként született meg.

A kötet egy szűkebb közösség, Hajós sváb lakosságának vallási kultúráját mutatja be monografikus igénnyel, a gyűjtött hagyomány- és imádságsanyagot két – hajósi sváb és magyar – nyelven is olvashatjuk. Előzményként meg kell említenünk, hogy az 1920-as években Hermann Egyed hasonló alaposággal dolgozta fel a bátaszéki németek betelepüléstörténetét és mutatta be hagyományvilágát *A bátaszéki németek és népdalaik* című kötetében. Ugyancsak hasonlóság a két település között, hogy Báticaszéken is fennmaradt egy a 18. század elejéről származó Mária-szobor, amelyet a helyi hagyomány szerint a betelepülő németek hoztak magukkal Svábföldről.

A szerző a kötetben bemutatja a hajósi vallási élet teljes spektrumát, egy olyan települését, amely egészen a 20. század közepéig erős katolikus többségű közösséggel rendelkezett. Hajós a 18. század elején meginduló német betelepítéseknek köszönhetette létrejöttét, Csáky Imre kalocsai érsek alapította és telepítette be sváb családokkal. Így a falu egy zárt paraszti közösséget alkotott, melynek lakói ősi hagyományvilágot hoztak magukkal Svábföldről, amelyet őriztek és továbbadtak generációkon keresztül. Magukkal hozták a betelepülők szülőföldjük Mária-szobrát is, amely hamarosan jelentős kegyhellyé tette Hajós plébániatemplomát, s tovább erősítette a helyiek és a környező települések Mária-tiszteletét. Ugyancsak híressé tette a települést az ott kialakított szőlő- és borkultúra, a hajósi pincefalu, amely településszerkezetileg is unikális jelenség.

A monográfia a hajósi sváb katolikus paraszti lakosság hitvilágát dolgozza fel, betekintést nyújt egy közösség vallási életébe, világlátásába, gondolkodásába, szokásaiba és mindennapi vallási gyakorlatába. A szerző tematikusan, áttekinthető rendszerben dolgozta fel az általa összegyűjtött hatalmas anyagot. Tartalmilag több nagy egységből épül fel a

kötet. Egy rövid módszertani és történeti áttekintés után az első nagy egység a keresztény tanítás alapjait érinti. A Szentháromsághoz, annak személyeihez, az angyalokhoz és szentekhez kapcsolódó hagyományok, imádságok sorát olvashatjuk, amelynek egyik legszebb alfejezete a gyermekimák gyűjteménye. A második nagy egység a Mária-tiszteletet öleli fel. Megismerhetjük a kegyeszobor Hajósra kerülésének történetét, a kegyhelyhez köthető csodák és legendák sorát. Megjelenik a Mária-ünnepek hagyományvilága és a Szűz Mária szüleihez kapcsolódó emléktárhely. A következő nagy egységben az imádkozás formáit tanulmányozhatjuk, megismerhetjük az imádság helyeit, az imádkozás szerepét a mindennapok rendjében, s azt is, hogy katasztrófák, betegségek, háborúk idején hogyan merítették erőt az emberek az imádságból a nehézségek elviseléséhez. A monográfia negyedik nagy tartalmi egysége a liturgikus év vallási gyakorlatait tárgyalja Adventtől Pünkösdig, külön kitérve a hónapok jeles napjaihoz kapcsolódó hagyományokra. A monográfia külön fejezetet szentel a búcsújárásnak. Ez azért is különleges, mert Hajós, mint búcsújáróhely regionális szerepet töltött be a magyar kegyhelyek sorában. A betelepülő svábok Bussen-hegyi Mária-szobra búcsújárókultusz tárgya lett, ahova a környékről is zarándokoltak hívek. Ugyanakkor a hajósiak is látogatták a jelentősebb kegyhelyeket. Ezek között szerepel Máriakönyű, Máriagyűd, Sükösd, Baja, Kalocsa, Petőfiszállás-Páloszentkút. A kötet méltó lezárása az utóbbi évtizedek katolikus vallási életének összefoglalása.

A monográfia tehát egy vallási közösség hitéletének teljes bemutatása olvasmányos, sokszor izgalmas stílusban. Ajánlom a szakma figyelmébe, s mindazoknak, akik szeretnék jobban megismerni egy szűkebb paraszti közösség vallási hagyományvilágát.

Bátaszék, 2024. november 4.

Sümei József
a báti Szent Vér-kegyhely őre
a Pécsi Egyházmegye állandó diakónusa

BEVEZETÉS – [VORWORT]

Könyvünk Hajós népének hitéletéről szól. Mivel 111 személlyel, többnyire asszonnyal folytattunk beszélgetéseket az elmúlt negyven évben, amikor még két idősebb nemzedék tudott a vallással kapcsolatosan történetekről, gondolatairól és élményeiről beszámolni, ezért joggal gondolhattuk úgy, hogy ennek az anyagnak talán adható a fenti választott cím – annak tudatában is, hogy nem könnyű egy egész faluközösség gondolkodását összefoglalni semmilyen témában. Valamennyire is csak akkor, ha nagyon sok találkozást vállaltunk az adatközlőinkkel, ha sok témára és részterületre kérhettük tőlük újra és újra a válaszukat. A legjobb beszélgetőpartnereinkkel, akik a legnagyobb tudással szerelkeztek föl életük folyamán az élet minden területéről – a velük való interjúk folyamatosan zajlottak ezen idő alatt a mindig újabb és újabb témákról.

Ez az írásmű annyiban leszűkített, hogy csak a parasztsághoz tartozó embereket szólítottuk meg, mivel a dolgozat írója ebből a néprétegből született, és igazán csak ezt a népréteget ismeri, máskülönben előtanulmányok nélküli képzettség híján egy ilyen nehéz mondanivalóhoz nem lett volna bátorsága hozzáfogni, nemhogy monografikus igényű írásművet alkotni belőle. A dolgozat írójaként egyelkűnek érzem magam a hajósi parasztemberekkel, igazán csak őket ismerem, kölcsönös tisztelettel, megbecsüléssel és bizalommal vagyunk egymás iránt. Ők lettek a tanítómestereim, a hajósi parasztság valóságosságának nehéz témáiban útvezetőim, és a nagyon személyes élmények feltárásában a bizalmasaim. És mivel annyiival több tudásuk, tapasztalatuk és élményük volt az életről és a vallásosságról, a hihetőnek és a hihetetlennek az elmondásában, ezért úgy tekinthettem rájuk, ahogy Erdélyi Zsuzsanna fejezte ki az 80–90 évet megélt idősök szerepét az ő kutatásában: „a magas időcsúcsra állva messzire láttak”. Valóban, visszaláttak a hajósi emberek is az óhazáig és a még sokkal régebbi múltba. Bátran vállalták azon ismereteik és tudásuk elmondását is, amelyet maguk sem értettek – ezt így meg is fogalmazták –, és amelynek megfejtése a néprajzi szakkönyvek segítségével nekünk esetleg sikerült, vagy mindmáig értetlenül állunk előttük. A dolgozatban azonban ezeknek is helyet adtunk, nem szűrtük ki, nem dobtuk félre, mert „sok van, mi csodálatos” földön és az Égben: az emberiséget körülvevő földi világban és az egyes ember földi életében; emberi létünkben; az ember belső lényegében: gondolatiságának, mentalitásának, lelkiességének bugyraiban. Ennél is több a rejtély, a titok és a titokzatosság a megismerés határain túli transzcendens világban. Miközben még magunkat sem látjuk tisztán, magunkat sem ismerjük meg egy életen át. Inkább csak sejtéseink lehetnek mindenről. Szent Pál így fogalmazza meg: „Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről színre; most töredékes az

ismeretem, akkor pedig úgy fogok ismerni, ahogyan engem is megismert Isten.”¹ Ha azt megsejtjük és hiszünk abban, hogy a föld és az Ég egymással összeér, az már nagy lépés és nagy kegyelem.

Nemcsak a nehéz anyag megértése, hanem a leírása is nagy akadályként tornyosult előttem. A legnehezebb kérdések felvetésére és megfejtésére nem is vállalkoztam, hanem felhasználtam Tanczos Vilmos néprajztudós online szakkönyvét, amely nemcsak nekem, hanem az olvasóknak is könnyen érthető lesz – a rövid és egyszerű megfogalmazások révén.

Következnek tehát a legnehezebb kérdések és Tanczos Vilmos erdélyi néprajzkutató válaszai:²

Mi a vallás? (1. oldal)

„Vallásnak nevezzük az embereknek azt a meggyőződését, amely szerint a világban a megismerés határán túli (transzcendens) erők vannak működésben.” Vagy másképpen: „... a vallás olyan kulturális jelentérendszer, amelynek alapja az a hit, miszerint a világban léteznek természetfeletti, az érzékelhető világon túlmutató erők.”

Mi a vallásosság lényege? (1–2. old)

„Minden vallásban közös, hogy hívő ember a tapasztalaton felüli, felsőbbrendű (idegen szóval: transzcendens) világot valóságosnak fogja fel, s az anyagi, tapasztalati úton érzékelhető konkrét jelenségeket tekinti mulandó látszatvilágnak. A világ konkrét anyagsága, jelenségei csak akkor képviselnek valóságos, tehát örök értékeket, ha bennük az örök valóság, vagyis a „szent” nyilatkozik meg. A vallásos ember az őt körülvevő dolgokat az isteni eredetű, szent világegyetem részének fogja fel, ezért mindennek vallásos jelentést tulajdonít. A mindennapi élet látszólag nem vallásos jelenségeiben is meglátja a „szent” lényegét: az étkezést, az alvást, a munkát imával fohással kezdi, a lopást, a gyilkosságot, a tiltott szexualitást az isteni világrend elleni vétéknek tartja, a megszülető gyermeket vagy munkája gyümölcsét isteni ajándéknak tekinti stb. A hagyományos kultúrákban csak a vallásos életet tartották értelmesnek és emberinek, emberként élni mindeneke előtt vallásos cselekedet volt. Ezért van az, hogy a fejlett vallások hívei a rajtuk kívül álló primitív népeket „vadaknak”, „állatoknak” nevezték. A vallásos hit nélküli élet céltalan, értelmetlen és zűrzavaros.”

Miben tér el a hivatalos vallástól a népi vallásosság? (8. 3. 5. és 4. oldal)

„A népi vallásosság szokásszerű, közösségileg hagyományozódó jelenség. A hivatalos egyház szertartásrendjéből kiesett imák, énekek, rítusok, áldásformulák stb. nagyon gyakran a népi vallásos gyakorlatban élnek tovább.”

„... a vallás hivatalos intézményrendszere sohasem képes arra, hogy a vallási élet egészét, annak minden vonatkozását irányítsa. A hivatalos vallásosság mellett automatikusan és szükségszerűen mindig kialakul egy olyan népi vallásosság is, mely kapcsolatban áll ugyan a hivatalos vallásgyakorlattal, de voltaképpen önálló (autonóm) módon létezik. A népi vallásosság tanulmányozásával a *néprajz (etnográfia)* egyik részterülete, a *vallási néprajz* foglalkozik.”

¹ Újszövetség Szent Pál I Korinthus 13:12

² https://tanczosvilmos.files.wordpress.com/2011/09/01bev-vallas-nepi_vallasosag.pdf

„A népi vallásgyakorlásnak vannak olyan formái, melyeket a hivatalos egyház is támogat, ezek a tevékenységek gyakran a templomban történnek vagy a pap/lelkész is aktívan részt vesz bennük. Pl. búcsújárások, úrnapi körmenetek, Nagyboldogasszonykor történő virágszentelés, a koporsótétel szertartása, rózsafüzér társulatok működése stb.”

„... működhetnek bizonyos népi vallásos szervezetek (pl. oltáregyletek, rózsafüzér társulatok, a szentsírőrzést végző legények testülete, ministránsok közösségei, Mária-társulatok, a búcsúkon felvonuló Mária-lányok csoportja, egyháztanács stb.)”

Az eddig megjelent hajósi dolgozatokban, írásanyagban, könyvekben már jó néhány szelete falunk népe vallásos gondolkodásának, felfogásának, életének olvasható volt – mégis hiányérzetet hagyva maga mögött. A megjelent témák a következők voltak:

- A gyönyörű Mária-történetek („Legendák a hajósi Istenanyáról”)
- „A hajósi Szűzanya kultusza”
- „A hét napjai a hajósi sváb néphagyományban”
- „Népi és egyházi szentelmények a hajósi sváb lakosság körében”
- Az ősi germán időkől megmaradt hagyományok, a máig elvezető nyomdokok: „A germán istenvilág nyomai a hajósi sváb folklórban”
- „Hiedelemleányok a hajósi svábok emlékezetében”;
- Lakodalmi szokások vallási vonatkozásai („Hajósi sváb lakodalmi szokások a XX. század első felében”)
- „A sajbóvasárnaphoz kötődő népszokások a sváb Hajóson”
- „A nap folklórja a hajósi svábság körében”
- A gyógynövényekben kereshető vallási vonatkozások („Heilpflanzen und die damit verbundenen Volksglauben in Hajosch”);
- A vallás kérdéseiről a leghosszabb anyag „A hajósi sváb parasztság mentalitása” c. könyvben van kidolgozva mintegy 80 oldalon.

A hiányérzet abból fakadt, hogy a megjelent anyag összességében mégiscsak egy kis töredék. Kis töredékek összefüggés nélküli halmaza. Éppen ezért merült fel annak igénye, hogy törekedni kellene a hajósi emberek hitvilágának minél szélesebb spektrumát egyetlen nagy anyagban bemutatni. Viszont az eleve tudható volt, hogy a vallásos anyag sokféleségének és benne az egyes témák gazdagságának és terjedelmének átfogása még egyetlen település esetében sem lehetséges. Az igény mégis az maradt, hogy az egyes részterületeken tekintsünk túlra az egészre, azzal a szándékkal, hogy az összefüggések valamelyest föltárulkozhassanak. Legelsősorban úgy gondoltuk ennek megvalósítását, hogy a nép múltjában megőrzött szövegek, az imák és az énekek egy helyen legyenek, egy kötetben, mint valami szöveggyűjteményben.

Itt a könyvben tehát sorra vesszük vallásos életünk legkülönbözőbb területeit. Elméletileg a valláshoz tartozó legtöbb témát érintjük. Itt-ott megmutatjuk a legkorábbi, a pogány időktől kezdve a változásokat a kereszténységig. Természetes, hogy a keresztény vallás világa az alapvetően kutatott téma, annak filozófiája és világlátása – és hangsúlyosan az, ahogy a hajósi emberekben kialakultak a hangsúlyok, fölvetődtek a kérdések, a kételyek és a bizonytalan vagy határozott válaszok.

Mert kutató emberektől is olvashattuk, hogy a mindennapok embere nem gondolkodik a vallás kérdésein. Úgy tapasztaljuk, hogy ez határozottan nem jelenthető ki. Az emberekben különbözőképpen működik az érzékenység, a kíváncsiság, az érdeklődés az iránt, amit nem ért, amit nem érthet, mert titokzatos, mert misztikus, és ha hajtja őket a

szenvedély, hogy mégis érteni akarnák, akkor a gondolkodásuk nagy tereket foghat át. Valóban a kérdezettek közül sokan lezárták a témát egy kérdéssel: „*Abr hob des wahr ischt?*” De *hogy ez igaz-e?* De akik tovább gondolkodtak, azok visszakérdeztek az egyik legnagyobbnak tekinthető hajósi kérdéssel: *Ma kan itt wissa, wa ältz ziemagwiarkt³ ischt, wia ältz dr Hearrgid erschaffa hatt.* (Schön Ignácné Keller Erzsébet, 1919) (Nem lehet tudni, hogy van összeszerkesztve minden mindennel / hogy függnék össze minden dolgok mindennel, hogyan teremtette meg a mindenséget az Isten.) Vagy a kérdés ilyen megfogalmazásban: „*Ma kan itt wissa, wia dr Hearrgid hat des kenna so ziemawiarcka, so ziemamacha, dass d Wealt so ischt.*” (Dinier Józsefné Papulauer Juszina 1928) (Nem lehet tudni, hogy tudott mindent / hogy tudta mindezt az Isten úgy összeszerkeszteni, úgy megteremteni, hogy a világ ilyen lett.)

Akikkel beszélgettünk, azok közül talán a legfogékonyabb a világ és a hitvilág titkaira Oszmayer Józsefné volt. Jó volt őt hallgatni, ahogy önmagával is küszködve ütköztette a lehetséges feltevéseket, magyarázatokat, válaszokat. Sokféle ember gondolkodásába, kialakult vagy kialakulatlan világképébe engednek bepillantást a különböző töprengések, még a legegyszerűbbnek tűnők is. Minden adatközlőről sejthető, hogy a vallásosság szikrája talán mindenki benn van, természetesen sokféleképpen. „*Carl Gustav Jung* szerint a psziché természeténél fogva vallásos, ezért a vallás bármilyen formája pszichés szükségszerűség.” A mindenféle életbeli tragédiák ellenére némely beszélgetőtársunkból lobogó istenhit sugárzott. Ők különösképpen szép szavakkal tudták istenhitüket kinyilvánítani, lelkes szavakba önteni.

A beszélgetések során azt a megfigyelést szűrhattuk le, hogy akik az I. világháború előtt születtek akár csak néhány évvel is, azok nemcsak hogy többet tudtak a világ dolgaíróiról, hanem mintha összetettebben is láttak volna: az irracionális világ a racionálissal az ő gondolkodásukban jobban megfér egymás mellett. Inkább ők beszéltek fölfoghatatlan dolgokról, hihető csodákról és hihetetlen valóságokról, „képtelen valóságokról, lehetséges irrealitásról”, ahogy Erdélyi Zsuzsanna mondja. Meséltek hihetőt és hihetlent a jelenből és a múltból, idézeteket hoztak a régmúlt idők évszázados vagy évezredes történeteiből, melyek nyelve olykor máig érthető, máskor már hiányokkal, rontott szavakkal és értelmezésekkel nehezíti a megértést. De minden elbeszélő hozzátette a maga értelmezésének egy mozaikját a hajósi sváb parasztság vallásos világképéhez.

Igazi drágakő ez az anyag, amit hajósi népünk Hajós vallásáról átadott nekünk.

Egy kis történelmi kitekintés Hajós múltjába – [Historischer Ausblick in die Vergangenheit von Hajós]

A hajósi őslakosság katolikus, pontosabban római katolikus. A Habsburgok a XVIII. században előszeretettel telepítettek katolikus németiséget a birodalmukba. „A Habsburg-dinasztia vallása, így Magyarország államvallása a katolikus volt (ezt erősítették a korszakban betelepített svábok is), de már korábban engedélyezték a református és evangélikus

³ A mondat értelme a *ziemawiarcka, hat ziemagwiarkt* – (zusammenwirken, h. zusammengewirkt, össze van szöve, összesző, /összefügg, összefüggésben van) – szavakon dől el. Egyik fordítás sem tudja visszaadni teljesen azt, amit a sváb mondat magában foglal.

vallás gyakorlatát is.”⁴ Az ország lakosságának 49 %-a képezte a római katolikus lakosságot.

Hajós lakossága a második világháborúig szinte egyöntetűen katolikus maradt. A Csehszlovákiával való 1947-es lakosságcsere következményeként érkeztek a katolikusokkal református vallásúak is a falunkba, néhány görögkatolikus vallású emberrel. Reformátusok érkeztek: Vámosladányból 42 család 135 fővel, Léváról 25 család 78 fővel, Kálnáról 26 család 115 fővel, Felsőszecséről 13 család 44 fővel, Tergenyéről 15 család 61 fővel, Bodrogszerdahelyről 8 család 27 fővel, Szöllöskéről 2 család 10 fővel, Borsiból 2 család 7 fővel. Összesen 133 család 477 fővel.⁵ 1954. július 25-én a Hajóson lakó görögkatolikus hívek számára egy görögkatolikus napot tartottak. 2009-ig tartott, mire ismét lettek miséik. Az utolsó, miselátogató görögkatolikus asszony 2013-ban halt meg, aki családjával Bodrogszerdahelyről települt át Hajósra. Görögkatolikusok még Borsiból kerültek falunkba.

Összesen 308 felvidéki családot telepítettek Hajósra 1135 fővel.⁶

A plébániai házkönyv szerint Hajósra a sváb betelepülők előőrsei, egy kis körültekintésre 1715-ben érkeztek a kalocsai Csáky Imre érsek meghívására. A betelepülési hullámok 1722 és 1726 közt történtek Svábföldről.

Azonban voltak olyan események, tények, melyek igazolni tudnák az 1715-ös dátumot. Az egyik az 1749-es tanúmeghallgatási jegyzőköny. „... als unsere Leute, die zur Besichtigung gingen [zum Erzbischof von Kalocsa], zurückkamen, erzählten sie, daß genügend Feld für Ackerbau, Wiesen und Weiden vorhanden sei.” (... midőn visszaérkeztek embereink, akik elmentek [a kalocsai érsekhez] körültekintésre, elmondották, hogy elegendő terület vagyon földművelésre, réteknek és legelőknak.)⁷ Majd az érsek Hajósnak készített egy pecsétet 1719 felirattal. Továbbá: a népi krónikákban ez áll: „Im Jahre 1719 ist die Hajóser Gemeinde zusammengestellt worden und das Gemeindehaus gemacht.”⁸ (1719-ben összeállították a hajósi községvezetőséget [?], és felépült a községháza.) A népi elbeszélések pedig arról szólnak, hogy talán volt két betelepülés. Egy rövid ideig tartó fönt a Farkas-gödörknél, de ők a farkasok áldozatai lettek. Aztán az érsek kérésére új bevándorló csoportok érkeztek, és ők a falu mai helyén megmaradtak.

Mikor az első németeket behozták Németországból, akkor a Csáky Imre fönt a Farkas-gödörnél akarta a falut létrehozni. Ez a Homok-hegytől följebb van, közel hozzá. Valami 13 vagy 14 családot hozott be először a Csáky. Le is telepítették őket, de annyi farkas volt ott! Akkoriban nem ilyen házak voltak, és beüvöltöttek az ablakokon: bauuuu! bauuuu! Reggelente megjelentek, és mindenkit fölfaltak. Kipusztították ott a népet. Akkor megint hozatott embereket Németországból, de akkor már ide le telepítette őket. És azok megmaradtak. (Scheibl Antal, 1928)

Az óhazában az onnan való kivándorlások előtt az 1618–1648 közti svéd háborúval jelentősen megváltozott a lakosság összetétele. A harmincéves háború pusztításai és a

⁴ https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_6_nat2020/lecke_04_013

⁵ UMENHOFFER Ferencné Horváth Gizella (1951) szíves közlése.

⁶ HARMATH Lajosné – SZABÓ Árpád 2010. 70.

⁷ FLACH, Pai – PAUL, Josef 1976. 143. 6. lábjegyzet.

⁸ Szauter Ádám krónikájából, amely krónika több változatban megmaradt, és úgy tűnik, a jegyzetek őse Josef Ruff krónikája lehetett, melyet Györgypál–Eckert Irma részletesen bemutatott a könyvében. Ruff József írásának méltatását a 64. oldalon végzi. Az „Ortsfamilienbuch Hajós” alapján csak az a Josef Ruff jöhet szóba, aki 1854-ben született, és 1928-ban halt meg.

háborút követő éhínség, valamint az 1634–1636-os pestis oly mértékben megritkította Felső-Svábszországban a lakosságot, hogy a 470.000 lélekből alig 100.000 maradt. Ennek következtében a svédekkel való békekötés után megindult arra a területre a népesség rajzása. Egyes területeken a Svájcból bevándorlók aránya az összes bevándoroltnak több, mint a felét tette ki. Hajós sváb nyelvjárásának alemann vonásai onnan erednek. A vorarlbergiek és a tioliak aránya nagyjából 4–5 az 1-hez. Vorarlbergből a kivándorlás a Rajna völgyéből, a Walgauból és a Montafonból történt.⁹ Hajós néprajzi anyagában a montafoni anyag jelenléte jól kimutatható.

Az így létrejött kevert népesség egy része néhány évtized múltán ismét útra kelt. A legnagyobb sváb tömb Szatmár vármegyében, illetve még távolabb, Oroszországban a Volga mentén alakult ki. Mindkét sváb tömb néprajzi anyagában hihetetlenül sok egyezés maradt fenn. Volga menti kutatók: Alfred Camman és Alfred Karasek,¹⁰ Szatmár vármegyei származású kutató: Stefan Koch.¹¹ A Trianon utáni új határok meghúzásával Magyarország területéről a szatmári tömbből kiszakítottak harminc települést, és Romániához csatolták, és csak a határ menti Mérk, Vállaj és Zajta maradt magyar földön. Az ország középső területén elszórtan létesült sváb falvak Tolna megyében Kisdorog, Zomba és Tevel, Észak-Magyarországon Rajka, Baranyában a ma már Péccsel egybeépült Nagycsárd, Bács-Kiskun megyében Hajós. A legutolsó évtizedekben már csak Hajóson találtak a kutatók a legtisztább megmaradt sváb nyelv sajátosságait. Voigt Vilmos professzor írta: „Úgy gondolom, erre nyugodtan használhatjuk a 'nyelv-sziget' (Sprachinsel)¹² megnevezést...” és „Mindez azt is eredményezte, hogy a hajósi szóbeliség érintetlenebb, erőteljesebb maradt.”

Aki az óhaza előtti hazák múltjába akar visszamenni, az hallgassa meg Albert Menradnak, a Bussen-hegyi templom egykori plébánosának történelmi megvilágítását:

„A Bussen-hegy története egy állandó föl és alá hullámváz, és különösen a harmincéves háború után volt bajokkal terhes. A harmincéves háború a sváb tartomány lakosságát legalább a felével lecsökkentette. Sőt egyes területeken a kétharmadával. A háborúkat gyakran követték a pestisjárványok. 1633-ban a svédek és a württembergi protestánsok lerombolták a busseni várat. És utána betört a Bussen-környékre a pestis. A Bussen-környék jóformán kihalt, mikor végigdúlta a járvány. A tudósítások arról is szólnak, hogy Buchauban és Ertingenben farkasok garázdálkodtak a falvakban. Márpedig ha farkasok vonulnak végig a falun, az azt jelenti, hogy az a falu lakatlan. Aztán a következő években fokozatosan új lakosok érkeztek, betelepülők Dél-Tirolból, Vorarlbergből és Svájcban. Betzenweiler lakóit mindmáig Stein-Schweizernek (Stein svájciak)¹³ nevezik, mivel egy Stein nevezetű kapucinus páter Luzern környékéről hozott betelepülőket Betzenweilerbe. Így aztán ez a táj ismét benépesült. Igazi csoda, hogy Bussen környéke olyan hamar kiheverte a veszteségeket. És lényegében 80 év múltán már újra kitelepültek innen, többek közt Hajósra. Azt mondhatjuk tehát, hogy a busseni őslakosok nincsenek itt Hajóson, mert azok kihaltak. De akik az 1720-as években kitelepültek onnan, azok leszármazottai azoknak az embereknek, akik a harmincéves háború után letelepedtek a Bussen környékén.”

⁹ LEIDLMAIR, Adolf 1963. 233–252.

¹⁰ CAMMAN, Alfred–KARASEK, Alfred 1979

¹¹ KOCH, Stefan 1984

¹² VOIGT Vilmos 2013. 19.

¹³ FLACH, Paul–PAUL, Josef 1976. 127. „A Stoferek [Hajóson Stoffer] az úgynevezett Stein svájciak közé tartoznak, akiknek elődei 1652-ben kerültek Luzern környékéről Württembergbe.”

A hajósi sváb népesség tudományos kutatásának rövid története – [Kurze Geschichte der Herkunft der Hajoscher Schwaben]⁶

Hajós különleges, ősi néprajzát, valamint sváb-alemann nyelvezetét sokan kutatták. Csofárdatos, ősi és végtelen gazdagságú a hajósi paraszti világ megőrzött hagyományvilága. Leírták, hogy néprajza kiapadhatatlan forrás. Nem csoda, hogy Hajós német néprajza az országban a legjobban dokumentáltak közt van.

A hajósi sváb népi kultúra kutatói közül az első az 1930-as években Györgypál-Eckert Irma, a két világháború között a német Alfred Camman, Alfred Karasek, Johannes Künzig, majd az 1960–1970-es években Waltraut Werner és Schwalm Pál. A bajai német gimnázium igazgatója, Schwalm Pál tíz kötetben adta ki Németországban a magyarországi német mese- és népdalgyűjtéseit, a II. kötet anyaga öt oldal kivétel csupa hajósi anyag. Hajós településtörténete, a nagy sikerű „Siedlungsgeschichte von Hajós”, Paul Flach és Josef Paul munkája 1976-ban jelent meg. Aztán az 1960-as évektől kezdődően öröndetes módon szabaddá vált a magyar kutatók munkássága is. Erdélyi Zsuzsanna vallási néprajzi gyűjtései között van két hajósi archaikus ének. A szisztematikus kutatás a legkülönbözőbb témakörökben Hajóson az 1990-es évektől gyorsult föl.

Mára elmondható, hogy nagyjából teljes kép rajzolható a hajósi svábok néprajzi kultúrájáról a legkülönbözőbb témákban: paraszti munkakultúra, időjárási rigmusok, a hajósi gyermeknyelv, a hiedelemleányok, az Istenanya kultusza és legendái, gyermekmondókák. Hajós sváb földrajzi nevei, a sajbóvasárnap népszokásai, hajósi lakodalmi szokások, népi elbeszélések, a germán istenvilág nyomai, a hét napjai, népi és egyházi szentelmények, kalendáris szokások, a szőlő- és borkultúra, táplálkozáskultúra, a népviselet, a hajósi nép története az 1939–1953-as években, a hangos anyaggal ellátott háromnyelvű hajósi szótár egy kötetben: sváb–magyar–német és magyar–sváb–német nyelven.

A magyarországi németiség vallásának kutatásában több tanulmány is megjelent. Jelen hajósi valláskönyv azonban talán az első kísérlet egy monografikus igényű összefoglalásra.

Schön Mária 1943-ban egy hajósi sváb parasztcsaládban született. Anyanyelve egész eddigi életében segítette tanulmányaiban és írásai, könyvei megírásában.

Gimnázium tanulmányait a bajai német nyelvű gimnáziumban, egyetemi tanulmányait a szegedi Bölcsészettudományi Kar magyar-német szakán végezte.

Tanári munkáját 17 éven át a bátaszéki Gimnáziumban, egy évig a hajósi általános iskolában, majd 12 évig a kalocsai Szent István Gimnáziumban végezte.

1996-ban lehetősége volt nyugállományba vonulni. A hajósi sváb emberek népéletével és a nyelvjárásával való foglalkozása attól fogva töretlenül zajlott mind a mai napig. Egyetlen témája Hajós: múltjának megismerése a paraszti elbeszélők beszámolóí alapján és valamennyire a magyar és német nyelvű szakirodalom Hajósra vonatkozó szakkönyvei segítségével. A jelen folyamatainak regisztrálása kisebb jelentőségű a munkájában.

Nagyobb lélegzetű könyveit szerzőtársakkal együtt írta: Bereznai Zsuzsannával „A hajósi sváb parasztság mentalitása” (2013) és a „Könnyek Népe” (2017) köteteket, Müller Jánossal, a Pécsi Janus Pannonius Egyetem zenetanárával a „Holzäpfelbäumlein. Vadalmafécska” (Das Liedgut von Hajosch, 2014) című hajósi népdalgyűjteményt. Egy hármas teammel hozták létre a háromnyelvű „Hajósi sváb – Magyar szótárt” hangos szótárként (Hajoscher Wörterbuch, 2016).

Önállóan alkotott könyvei „A hajósi sváb népi elbeszélések” (Schwäbisches Erzählgut von Hajosch, 2005), valamint „A hajósi táj története a sváb földrajzi neveken” (2022). A most nyomdakészen álló „A hajósi sváb emberek imádságos élete” c. valláskönyvvel némileg azt a hiányt szeretné pótolni, mellyel tartozik a magyarországi németiség ennek az intimebb témának a feltárásával.

Munkájában egyrészt az a gazdagság inspirálja, amelyet földrajzi, szociális és nyelvi elzárkózottsága révén a Hajós sváb népe megőrzött a századok és ezredévek hagyományaiból, melyre csodálattal néz föl ugyanúgy, mint a Hajósra látogató sok kutató, akik szintén „kiapadhatatlan forrásra” lelnek. Másrészt láthatóan kedvet kap mindig újabb témákba belefogni az írásai(k)ról és könyvei(k)ről érkező lektori értékelésektől, szakértői cikkektől, valamint a magánemberi pozitív visszajelzésektől. Hajós lakossága nagyra értékeli a könyveit, Schön Mária sose felejt el hálás köszönetet mondani mindazoknak a hajósi embereknek, akik tudásukat mint földijüknek önzetlen természetességgel átadták neki.

Kitüntetéseit a németiségért végzett munkásságáért kapta. A legjelentősebbek: Hajós díszpolgára cím, Bács-Kiskun megyei aranygyűrű, országos arany dísztű. Az idén szeptemberben munkásságát felvették a Bács-Kiskun Vármegyei Értéktárba.

9 786155 826443